

ԿԵՆՍԱԳՐԱԿԱՆ ԳԻԾԵՐ

ԹՈՐԳՈՄ ԱՐՔԵՊԻՍԿՈՊՈՍ ՄԱՆՈՒԿԵԱՆ

1919 - 1931
Պաշտատ

Աւետիս Մանուկեան ծնած Պաքուպա, Իրաք, Փետրուար 16ին: Հայրը՝ Իվան (1891-1953 Մարտ), մայրը՝ Նարկիդ (Վարդանեան) Մանուկեան (1896-1944 Հոկտեմբեր): Հայ զաղթականութիւնը Պաքուպայէն կը փոխադրուի Պաղատա: Աւետիս կը յաճախէ Պաղատաի Ս. Երրորդութիւն եկեղեցւոյ կից Արքեպիսկոպոսական վարժարանի մանկադպրոցի բաժինը, 1922-1925, նաեւ նախակրթարանի բաժինը 1926-1931 Յունիս:

1931 - 1946
Երաւագէտ

Իրաքի Հայոց ատաշնորդ Ռուբէն Արք. Մանասեանի կարգադրութեամբ կը մտնէ Երուսաղէմի Ժառանգաւորաց Վարժարան (Նոյեմբեր 1), Պաղատաէն ուրիշ երկու ընկերներու հետ, Անդրանիկ Գառնիկեան և Տիգրան Գառնիկեան: Կիւրեղ Վրդ. Իսրայէլեան՝ տեսուչ Վարժարանի: Եղիպտոսի ատաշնորդ Թորգոմ Արք. Գուշակեան Երուսաղէմ կը ժամանէ իրրեւ ընտրեալ Պատրիարք և զաւակալութիւնը տեղի կ'ունենայ Դեկտ. 1ին: Պաղատաէն Երուսաղէմի Ժառանգաւորաց Վարժարանի ուսանող կը զրկուին նաեւ Զաւէն Թաճիրեան, Հրանդ Առաքելեան, Շերամ Բարուրեան և Վարդապետ Բաշոյլեան: Տիրան Վրդ. Ներսոյեան Ժառանգաւորաց Վարժարանի տեսուչ կը նշանակուի 1932ին: Իսկ ուսուցանելու կը հրաւիրուին Յակոբ Օշական և Շահան Պէրպէրեան: Թորգոմ Պատրիարք 1933ին կը փոխէ Աւետիս անունը Աւետիքի, նկատի ունենալով որ երեք Ժառանգաւոր աշակերտներ կը կոչուին Աւետիս: 1936 Օգոստոս 2ին Թորգոմ Պատրիարքի ձեռքով Սարկաւագ կը ձեռնադրուի 12 աշակերտներէ բաղկացած ամբողջ դասարանով, և կը հետեւի Երուսաղէմի Ժառանգաւորաց Վարժարանի Ընծայարանի բաժնի զարմեթացներուն: Եղիշէ Վրդ. Տէրտէրեան 1937ին Ժառանգաւորաց Վարժարանի տեսուչ կը նշանակուի: Աւետիք Սարկաւագ կը նշանակուի մարդիշ Երուսաղէմի Ժառանգաւորաց Վարժարանի մարմնակրթաճիւղի բաժնին (1938-1944): 1939 Փետրուար 10ին կը վախճանի Թորգոմ Պատրիարք Գուշակեան: Յուլիս 23ին Աւետիք Սարկաւագ վեց ընկերներով կուսակրօն քաջանայ կը ձեռնադրուի Մեսրոպ Պատրիարք Նշանեանի ձեռքով, և կը վերակոչուի Թորգոմ Արքեպիս: Իր ձեռնադրութեան ներկայ կ'ըլլան իր մայրը՝ Նարկիդ և իննը տարեկան քոյրը՝ Ծովիկ: 1939-1944 Երուսաղէմի Արքեպիսկոպոսական վարժարանի մէջ ուսուցիչ կրօնի, աշխարհադրութեան, Հայոց պատմութեան դասերու: Դասաւանդ Սարգիս Յակոբեանց Մայր Տաճարի: Երգչիկ խումբի վարիչ սուրբ տեղեաց մէջ արարողութեանց ընթացքին: Երուսաղէմի Արքեպիսկոպոսական վանքի տղարանի տեսուչ, և անդամ

«Սիոն» ամսագրի խմբագրությունն էրուսաղէմի ժառանգաւորաց Վարժարանի փոխ-տեսուչ (1942-1944), նաև ուսուցիչ Սուրբ Գիւրգի մեկնութեան, աշխարհագրութեան դասերու: 1944 Նոյեմբերէն 1945 Փետրուար, ասեմեալայ հովիւ ՀայՓայի Հայ համայնքին: Հայրը՝ Իվան, ուխտաւորարար Երուսաղէմ կ'այցելէ, եւ Թորգոմ արեւայ Նոյեմբերին հօրը հետ Պաղտատ կ'երթայ, առաջին անգամ ըլլալով 1931էն ի վեր: Պաղտատ կը մնայ մինչեւ 1946 Ապրիլ: Տեղւոյն Առաջնորդարանի խնդրանքին ընդառաջելով, Յակոբ Օշականի յորեւեանի հանդիսութեան առիթով, կը բանախօսէ եւ 80 հոգինոց երգչախումբը կը ղեկավարէ կոմիտասեան երգերու յայտագիրով: Երկու մեծ եղբայրները՝ Անդրանիկ եւ Համադասպ, Պաղտատի պետական հնագիտական թանգարանի լուսանկարիչները ըլլալով, կը կարգադրեն այցելութիւն Բաբելոնի աւերակներուն: Երուսաղէմի Սրբոց Յակոբեանց Մայր Տաճարի մէջ կը ստանայ վարդապետական աստիճան (1946 Մայիսին), Կիւրեղ Պատրիարք Իսրայէլեանի ձեռքով:

1946 - 1955
Ամերիկա

Յունիս 26ին կը ժամանէ Նիւ Եորք, հրաւերովը Հիւսիսային Ամերիկայի Հայց. Եկեղեցւոյ Արեւելեան թեմի Առաջնորդ Գեր. Տ. Տիրան Եպս. Ներսիսեանի, եւ կը նշանակուի հովիւ Ֆիլատելֆիոյ Ս. Երրորդութիւն եկեղեցւոյ (1946-1951): Ֆիլատելֆիոյ մէջ, եկեղեցական կազմակերպութեանց շարքին մասնաւոր ուշադրութեան առարկայ կը դարձնէ Հայ դպրոցի, կիրակնօրեայ վարժարանի, երիտասարդաց կազմակերպութեան եւ դպրաց դասի գործունէութիւնը: Կը կազմակերպէ Թորգոմեանց Երգչախումբը, սորվեցնելով հայ ժողովրդական եւ կրօնական երգեր, եւ ղեկավարելով տարեկան համերգներ: Կը հաստատէ եկեղեցւոյ շինութեան հիմնադրամ մը: Կը ձայնագրէ «Սարկաւագի բաժինը Պատարալի մէջ» եւ կը մարդէ երիտասարդներ Սուրբ Խորանի սպասարկութեան համար: Առաջնորդ Տիրան Սրբադանի քաջակերպութեամբ, կը կազմակերպէ Ամերիկայի թեմի Դպրաց Դասերու Ընկերակցութիւնը (1947): Կ'ընտրուի անգամ թեմական Խորհուրդի 1947ին եւ 1951ին: Իր թելադրութեամբ, 1948ին, Նօրթ Ֆիլատելֆիոյ Ս. Երրորդութիւն եկեղեցւոյ համայնքը կը հոգայ ծախքը ուսանողի մը, եւ Պաղտատէն Հրանդ Առաքելեան կ'ուսանի Ֆիլատելֆիոյ Թէմիկ Համալսարանի մէջ, եւ 1950ին ձեռնադրուելով կը վերակոչուի Տ. Լեւոն քահանայ: Թորգոմ վարդապետ եւս նոյն համալսարանի մէջ կը հետեւի քանի մը դասընթացքի: Ծահան Ռ. Պէրպէրեանի Ամերիկայ այցելութեան առիթով կը մասնակցի կազմակերպուած յորեւեանական հանդէսներուն, Ֆիլատելֆիոյ, Նիւ Եորքի եւ Տիթթոյթի մէջ (1949): Նիւ Եորքի մէջ, Կանանց Միջադպային ցուցահանդէսի Հայկական Օրուան յայտագրին կը մասնակցի Թորգոմեանց երգչախումբով (1950): 1951 Նոյեմբերին, Առաջնորդ Տիրան Արքեպիսկոպոս երբ կը ծրարէ մէկ տարիով շրիվ օվ արսէնա» տոնել, թեմական Խորհուրդին հետ, Փոխանորդի պաշտօնին կը նշանակէ Թորգոմ Վարդապետը, որ Ֆիլատելֆիոյէն Նիւ Եորք կը փոխադրուի, Առաջնորդարանի շէնքին մէջ բնակելով: Տիրան Արքեպիսկոպոսի առաջնորդութեան շրջանին կը պաշտօնավարէ որպէս Առաջնորդի Փոխանորդ: 1952ին կը նշանակուի Վարիչ Առաջնորդարանի Տեղեկատու Դիւանին, Վարիչ Մայր Տաճարի եւ Մշակութային Կեդրոնի Երեսմեան Գանձնախումբի, եւ կը ղլխաւորէ Լօնկ Ալլընտի մէջ նորակազմ համայնքի կազմակերպութիւնները, եւ նոր եկեղեցւոյ հոյի գնման աշխատանքը: Իր պաշտօններուն հա-

*Father Torkom consecrated Bishop by His Holiness
Vasken I, Catholicos of All Armenians, in Holy
Etchmiadzin on October 14, 1962.*

մընթաց, իբրեւ այցելու հովիւ իր խնամքին յանձնուած էին Բիշմընտի (Վերձինիա), և Մայրաքաղաք Ուաշինկթընի համայնքները՝ որոնք ոչ եկեղեցի և ոչ հովիւ ունէին: Իր քաջաբերութեամբ եկեղեցիի չինութեան հիմնադրամներ հաստատուեցան և նախ դնուեցաւ Ուաշինկթընի ներկայ եկեղեցւոյ հողը:

Կը հրաժարի իր պաշտօններէն (1955 Մայիսին), Աստուածաբանական Համալսարանի մը մէջ հետեւելու համար որոշ դասընթացներու: Յունիսին կը ճամբորդէ ղէպի Բարիդ, ուր ջութակահար եղբայրը՝ Վարդան կ'ուսանէր, և կը ծրագրեն միասին տուն երթալ Պաղտատ բնակող ընտանիքի անդամներուն այցելութեան, նախքան դասընթացներու իր հետեւիլը: Բայց իրեն չի յաջողուիր Պաղտատ անցնիլ: 1955 Սեպտեմբերէն մինչեւ 1960 Յունուար երեք, կը մնայ Երուսաղէմ:

Կը ստանձնէ պաշտօններ վանքին մէջ: Ատենապետ Միարանախան Ժողովի: Դիւանապետ Պատրիարքարանի: 1957ին տեսուչ և ուսուցիչ Ժառանգաւորաց Վարժարանի և Ընծայարանի: Կ'այցելէ Սիրիոյ և Լիբանանի Հայ աղլային վարժարանները՝ աշակերտներ ընտրելու Երուսաղէմի Ժառանգաւորաց Վարժարանին համար: Կը կազմակերպէ երգչախումբ մը՝ որ երեք համերգներ կը ներկայացնէ Երուսաղէմի և Ամմանի մէջ: Վանքին տպարանին մէջ կը տպագրէ գիրքեր, «Յիմմարին հետ», «Հայ ուխտաւոր», «Արեւազայի արարողութիւն» բաղձածայնեալ երաժշտութիւն Վարդան Սարգսեանի, անլլերէն թարգմանութիւն Տիրան Արքեպիսկոպոսի: Սարկաւապներու խումբի մը կը սորվեցնէ «Սարկաւագի բաժինը Ս. Պատարագի մէջ» համաձայն իր պատրաստած ձայնագրութեան, և ժապաւէնի վրայ կը ձայնագրէ:

Գտնուելէ յետոյ Պէյրութ և Կիպրոս, կ'այցելէ Պաղտատ իր ընտանիքին, նաեւ իր ծննդավայրը Պաքուպա, և Քէրքուք (1960 Փետրուարէն Մայիս): Յունիս 26ին կը վերադառնայ Նիւ Եորք, ճամբու վրայ հանդիպելով Իսթանպուլ և Տուրքիոյ, Անգլիա, ուր կը ծրագրէր ուսման հետեւելու: Առաջին անգամ կը հանդիպի Ամենայն Հայոց Հայրապետին, Նորին Ս. Օծութիւն Տ. Տ. Վաղգէն Առաջին Կաթողիկոսին, որ կու տար իր առաջին հայրապետական այցելութիւնը Հայոց Եկեղեցւոյ համայնքներուն Միացեալ Նահանգաց և Գանատայի մէջ: 1960 Սեպտեմբերէն մինչեւ 1962 Սեպտեմբեր Քէյմպրիճի (Մէս.) մէջ կը հետեւի Եպիսկոպոսական Աստուածաբանական Վարժարանի դասընթացներուն: Նաեւ Բիքինգհեմ Սթիւյնսի (Օհայօ) Պետական Մտային Հիւանդանոցի մէջ: Կը հրատարակէ «Կանոն Պսակի» կանոնները, որ կը պարունակէ պսակի ձայնադրեալ երգերը՝ Վարդան Սարգսեանի դաշնաւորած, և բնագրին հետ անգլերէն թարգմանութիւնը՝ Տիրան Արքեպիսկոպոսի ձեռքով կատարուած: Հրապարակ կը հանէ երկու ձայնապնակներէ կազմուած Ալպոմ մը՝ որ կը պարունակէ «Հայկական Ծնունդը Բեթղեհէմի մէջ», «Սարկաւագի բաժինը Պատարագի մէջ», խմբերգներ, և Յովհաննէս Թումանեանի «Լուսաւորչի կանթեղը» քերթուածին մեներգը՝ Շահան Ռ. Պէրպէրեանի կողմէ դաշնաւորուած:

Կ'ընտրուի Առաջնորդ Գալիֆորնիոյ թեմին (1962 Մայիսին): Սեպտեմբերին կը փոխադրուի Լոս Անճելըս: Հոկտեմբերին կը մասնակցի Ս. Էջմիածնի մէջ դումարուած Աղլային Եկեղեցական Ժողովին: Հոկտեմբեր 14ին կ'օծուի Եպիսկոպոս Ն.Ս.Օ.Տ.Տ. Վաղգէն Առաջին Կաթողիկոսի ձեռամբ, օծակից ունենալով Պարգեւ, Մաշթոց և Յուսիկ

1955 - 1960
Երուսաղէմ1960 - 1962
ԱմերիկաԱռաջնորդ Արեւմտեան
Թեմի

1962 - 1966

եպիսկոպոսները: 1963 Հոկտեմբերին Վեհափառ Հայրապետին կ'ընկերակցի Լոնտոն եւ ապա Երուսաղէմ, մասնակցելու համար Ս. Յարութեան Տաճարի նորոգութեան համար կազմուած Համազգային Յանձնախումբի ժողովին: Իրրեւ Առաջնորդ իր հետաքրքրութեան առարկայ կ'ընէ Հայ դպրոցը, Ուսումնական Խորհուրդի հետ կը քաջալերէ մեքենագրեալ տպագրութիւնը մանուկներու համար պատրաստուած պատկերաւոր դասագիրքի մը՝ Տիկին Աննա Մովսէսեանի կողմէ: Կիրակնօրեայ վարժարանի Կեդրոնական Խորհուրդին միջոցաւ, ուսուցիչներու տարեկան համագումարները, դասագիրքերու պատրաստութեան հետապնդումը Ճան Գասպարեանի եւ Լրնօր Թոլիկեանի աշխատակցութեամբ, Պատարագի ձայնագրեալ դիրքի պատրաստութիւնը անդլերէն տառադարձութեամբ եւ Թարգմանութեամբ, Զարուհի Վարդեանի եւ Մարօ Տօնապետեանի ջանքերով: Հայց. Եկեղեցւոյ Երիտասարդաց Կազմակերպութեան համար կը հաստատէ Պիշլիփս Փլաք մրցանակը, Հայ եկեղեցւոյ եւ պատմութեան ուսումը քաջալերելու նպատակով: Երիտասարդաց Կազմակերպութեան միջոցաւ տըպագրել կու տայ Պատարագի առձեռն հատոր մը, պաշտամունքին մէջ ժողովուրդին մասնակցութիւնը ապահովելու համար: Ամառնային Ճամբարի (քէմփ) յայտագիրները կը կազմակերպէ եւ կը հաստատէ Արմինիքը Զըրչ Քէմփ Ֆըմտը, Օլլէնտէն Տէր եւ Տիկին Ալֆրէտ Յովսէփեանի նուիրատուութեամբ: Կը քաջալերէ երիտասարդները՝ որ մասնակցին Ս. Ներսէս Աստուածարանական Վարժարանի ամառնային դասընթացներուն, Էվրնսթընի Ուղունեան Տան եւ Սիպէրի Սէմինէրին մէջ: Թեմին համայնքներուն համար կը հաստատէ դասախօսութեանց յայտագիրներ, Յովհաննէս Արկ. Գասպարեանի օժանդակութեամբ: Տղաք եւ աղջիկներ կը քաջալերէ կրօնական բարձրագոյն ուսում ստանալու: Թեմին համար Առաջնորդարան մը հաստատուելու մըտքով Թեմական Խորհուրդին հետ ծրագիր կը մշակեն Առաջնորդարանի գրասենեակները առանձին շէնքի մը մէջ փոխադրելու: Կը կազմէ Առաջնորդարանի Օժանդակ Միութիւնը, հոգ տանելու համար Առաջնորդարանի կարիքներուն եւ կազմակերպելու համար մշակութային ձեռնարկներ: Երաժիշտ Համբարձում Պէրպէրեանի ղեկավարութեամբ կը տրուի համերկ մը: Թեմական Խորհուրդին հետ կը կազմակերպէ հանգանակութիւնը Երուսաղէմի Ս. Յարութեան Տաճարի նորոգութեան Փընտին: Թուրքիոյ Հայոց Պատրիարք Գեր. Տ. Շնորհք Արք. Գալուստեանի այցելութեան առիթով, 1964ին, ի նպաստ Դպրեվանքին: Ապրիլեան Եղեռնի 50-ամեակին առիթով, Թեմին երեք շրջաններուն մէջ (Լոս Անճելըս, Ֆրէզո, Սան Ֆրանսիսկօ) կը կազմակերպէ հանդիսութիւններ, եւ գրազէտ Լեւոն Սիւրմէլեանի հետ ելոյթներ կ'ունենայ ձայնասփիւռի եւ հեռապատկերի վրայ: 1965ի Հոկտեմբերին կ'այցելէ Ս. Էջմիածին մասնակցելու Վեհափառ Հայրապետի դահալալութեան 10-ամեակի եւ Ապրիլեան Եղեռնի 50-ամեակի առիթով յուշարձանի բացման հանդիսութեանց: «Նոր Օր» թերթի տպարանի սրահին մէջ Հայ Մշակութային կազմակերպութեան դասախօսութեանց շարքին մէջ, կը խօսի «Հայ Եկեղեցւոյ կորուստը եղեռնին» նիւթին մասին: Գալիֆորնիայէն դուրս, կ'այցելէ Ֆինիքս, Արիզոնա, կը նշանակէ Միսակն Խորհուրդ եւ Եկեղեցւոյ շինութեան հիմնադրամ, կրօնական պաշտամունք կատարելով Յովսէփեան ընտանիքի պարտէզին մէջ: Ֆինիքսի մէջ առաջին Հայկական Ս. Պատարագը կը մատու-

ցանկ Ապրիլ 3, 1966 Կիրակի յետ միջօրէի ժամը 1ին, Եպիսկոպոսական եկեղեցւոյ Թրինիթի Քաթոլիկոսական Չափլ օվ Բէղլըէքըն խորանին վրայ: Կ'այցելէ Սիւթլը, Ուաշինկթըն, առաջին հայկական պատկերաբոլորները կատարելու հայ երիտասարդ զոյլի մը (1964): Իրեն անդամ Հարաւային Գալիֆորնիոյ Գառնարը օվ Չըրչըլի, եւ Նաշնըրլ Գառնարը օվ Չըրչըլի, կը մասնակցի անոնց ժողովներուն փորձլանտ՝ Օրիկոն, Տէնիսը՝ Գոյօրատօ, Լուիզիլ՝ Քէնթըքի: 1964 Դեկտեմբեր 24ին, Բասաթինայի Ս. Գրիգոր Լուսաւորիչ եկեղեցւոյ մէջ Ծայրագոյն Վարդապետի աստիճան կը ստանայ, ձեռամբ Գեր. Տ. Վարդան Արք. Գասպարեանի: Կը տպագրէ ձայնագրեալ հատորները «Հոգեհանգստեան կարգի», «Յարութեան ձաշու շարականներու» եւ «ուրթը ձայներու», երգարան մը ժողովրդական եւ ազգային երգերու: Առաջնորդարանի անունով՝ պրակներ՝ «Հաւատով խոստովանիմ», «Տհր իմփոսիպլ լրվ», «Հաու թու ատրէս տհր քլըրճի»:

1966 Մայիսին կ'ընտրուի Առաջնորդ Հիւսիսային Ամերիկայի Հայց. Եկեղեցւոյ Արեւելեան թեմին, եւ պաշտօնը կը ստանձնէ Օդոստոս 24ին: 1967 Յուլիսին Վեհափառ Հայրապետի հրաւերով կ'երթայ Ժընեւ, մասնակցելու Համաշխարհային Խորհուրդի կեդրոնին տրուած Վեհին պաշտօնական այցելութեան: Կը հանդիպի Երուսաղէմ եւ Իսթանպուլ: Հոկտեմբեր 21ին կը կատարուի բացումը Կիւլլապի Կիւլլէնկեան Մշակութային Կեդրոնի եւ Հայկ եւ Ալիս Գալուքեան սրահին: 1968 Ապրիլ 25-Յունիս 14, Ամենայն Հայոց Վեհափառ Հայրապետ, Նորին Ս. Օծութիւն Տ. Տ. Վազգէն Առաջին Կաթողիկոս իր Հայրապետական երկրորդ այցելութիւնը կու տայ Ամերիկայի թեմին: Կ'օժէ նորակառուց Ս. Վարդան Մայր Տաճարը, որուն հիմնարկէքի արարողութիւնը կատարուած էր 1965 Մայիս 2ին, եւ անկրկնաքարի ղեկավարը Հոկտեմբեր 2, 1966ին: Ապրիլ 28ին, Վեհափառ Հայրապետը «Արքեպիսկոպոսական կը շնորհէ Թորգոմ Եպիսկոպոսին եւ Հայրապետական այցելութիւն կու տայ Արեւելեան եւ Արեւմտեան թեմերու զանազան շրջաններուն: (Ապրիլ 26ին, Վեհափառ Հայրապետի ներկայութեան, տասներեք հայ ազգայիններ - Արթին Ալանեան, Ժէք Գամպուրեան, Հայկ Գալուքեան, Յարութիւն Թաղոսեան, Խորէն Խոլլիկեան, Ալեք Մանուկեան, Եղուարդ Մարտիկեան, Ստեփան Մուկար, Հերրի-Պըրթ Մովսէսեան, Ժօրճ եւ Եղուարդ Պաշեան, Տատուր Տատուրեան, Բիւզանդ Փիրանեան - մէկ միլիոն տոլարի նուիրատուութիւն կատարեցին ի նպաստ Մայր Տաճարի եւ Մշակութային Կեդրոնի պարտուց բարձման:)

1969 Սեպտ. - Հոկտեմբեր Ս. Էջմիածնի մէջ կը մասնակցի Հայց. Եկեղեցւոյ Եպիսկոպոսաց Ժողովին, եւ Վեհափառ Հայրապետի ծննդեան 60-ամեակի հանդիսութեանց: Վերադարձի ճամբուն վրայ կը հանդիպի Երուսաղէմ, Իսթանպուլ, Հոռոմ: Նախապէս եղած կարգադրութեան համաձայն Վատիկանի մէջ խորհրդակցութիւն կ'ունենայ Քրիստոնէական Միութիւն Յառաջնորդ Սէքրիթարիայի նախագահ Քարտինալ Ուիլյամսոնի եւ կարճ տեսակցութիւն մը Հոռոմի քահանայապետ Նորին Սրբութիւն Պօղոս Զ. Պապին հետ: Իրեն կ'ընկերակցէին Առաջնորդի Փոխանորդ Վաշէ Եպս. Յովսէփեան եւ Մամբրէ Քհնյ. Գուգուեան: 1970 Մայիս 6-12 Ամենայն Հայոց Վեհափառ Հայրապետին հրաւերով կ'երթայ Միլանօ, Իտալիա, եւ Վեհին չքահանայապետ Նորին Սրբութիւն Պօղոս Զ. Պապին տուած ընդունութիւն հետ Հոռոմի մէջ կը մասնակցի Պօղոս Զ. Պապին տուած ընդունութեանց, ի պատիւ Ամենայն Հայոց Վեհափառ Կաթողիկոսին:

Սեպտեմբեր-Հոկտեմբեր Երուսաղէմի մէջ կը մասնակցի Հայց. Եկեղեցւոյ Եպիսկոպոսաց Համագումարին նշանակած յանձնախումբի նիստերուն, զբաղելու համար Հայ Եկեղեցւոյ ծիսարանի վերանկառման հարցերով: 1971 Յունիս 10-Օգոստոս 10, կը զանուի Երեւան եւ Ս. Էջմիածին, ընկերակցելով ամերիկածին քսան երիտասարդներու, որոնք իրրեւ անդամներ Հայց. Եկեղեցւոյ Երիտասարդաց Կաղմակերպութեան, կը հետեւին մասնաւոր դասընթացներու՝ Հայ լեզուի, հայկական պարի եւ Հայ երգեր սորվելու համար: Երիտասարդաց պասֆէթ-պօլի մրցումներուն համար կը հաստատէ «Արչաիւլըփս Թրոֆի» մրցարաժակը: Կրթական եւ հրատարակչական նպատակներով Հիմնադրամներ կը հաստատեն Տատուր Տատուրեան, Տիկին Սաթենիկ Ուզունեան եւ Տիկին Սաթենիկ Ուրեան: Թորգոմ Արքեպիսկոպոս, իրրեւ Առաջնորդ Արեւելեան թեմին, անձնապէս կը հետեւի համայնքներու հետ կապուած հարցերուն եւ Առաջնորդարանի միջոցաւ կաղմակերպուած ձեռնարկներուն եւ յանձնախումբերու գործունէութեանց: Հայց. Եկեղեցւոյ Երիտասարդաց Կաղմակերպութեան, Դպրաց Դասերու Ընկերակցութեան, Կրօնական Դաստիարակութեան Ոորհուրդի եւ Առաջնորդարանի Կոմիտաս Երգչախումբի գործունէութեան: Նաեւ՝ Հայ Դպրոցի Ուսումնական Որհուրդ, Կիրակնօրեայ Վարժարանի Կեդրոնական Որհուրդ, դասադիրքերու պատրաստութիւն, Առաջնորդարանի Օժանդակ Միութեան Թատերական եւ երաժշտական մշակութային ձեռնարկներ, Ամենայն Հայոց Հայրապետ Տ. Տ. Վազգէն Ա. Կաթողիկոսի ծննդեան 60-ամեակի, Կոմիտաս Վարդապետի եւ Գարեգին Կաթողիկոս Յովսէփեանի ծննդեան հարիւրամեակի հանդիսութիւններ եւ տպագրութիւններ, Մայր Տաճարի եւ Մշակութային Կեդրոնի գործունէութեանց համար յանձնախումբեր, Մատենադարանի եւ Թանգարանի բացում Գարեգին Կաթողիկոսի յիշատակին, Հայ արուեստներու եւ մշակոյթի ցուցահանդէսներ, Ապրիլեան Եղեռնի յուշատօնի առթիւ տասնօրեայ յայտագիրներ՝ «Հայ Հոգիի Յնձառօն» անունով, Փրօ-Միլիդիա յանձնախումբի երաժշտական երեկոյթներ՝ քաջալերելու համար տաղանդաւոր հայ երիտասարդ արուեստագէտներ, Հայաստանէն եւ արտասահմանէն հրաւիրուած արուեստագէտներու ելոյթներ, դասախօսութիւններ: Առաջնորդարանի զբոստան բացում եւ տըպագրութիւններ Առաջնորդարանի անունով հրատարակուած գիրքերու, ձայնապնակներու, մետալիոններու եւ պաշտօնաթերթերու: Կը հրատարակէ քերթուածներու հատոր մը՝ «Վանքի Օրեր» եւ «Հայց. Եկեղեցւոյ Կորուստը Եղեռնին»: Համայնքներուն տրուած պաշտօնական այցելութիւններ, ձեռնադրութիւններ դպիրներու, սարկաւազներու, քահանաներու (Տ. Արի ԲՅՆ. Քեհեան եւ Տ. Բարի ԲՅՆ. Մէթեան): Նշանակում Առաջնորդի Փոխանորդի՝ Մայր Տաճարի համար (Վազգէն Եպս. Դպրսեան), Գանատայի համար (Վաչէ Եպս. Յովսէփեան), Ուշիկիթի մէջ Առաջնորդի Պատուիրակ (Բարգէն Եպս. Վարժապետեան): Ամենայն Հայոց Վեհափառ Հայրապետի կարգադրութեամբ Ս. Էջմիածնէն երկու հոգեւորականներու մասնակցութիւն Ամերիկայի Արեւելեան թեմի Հոգեւորականաց Տարեկան Համագումարին, եւ Արեւելեան թեմէն երկու հոգեւորականներու մասնակցութիւն Ս. Էջմիածնի մէջ գումարուած Հոգեւորականաց Համագումարին: Ամերիկայի Եկեղեցեաց Այգային Որհուրդի անդամութիւն եւ Էքումենիք հաւաքոյթներու մասնակցութիւն:

1972 - 1982

Սրբազան Հայրը մասնակցեցաւ Լինթրն Սէնթրրի սրահին մէջ, Անկլիկան Եկեղեցւոյ Քէնթրրպլըրի Արքեպիսկոպոս Մայքըլ Բամզիի նախագահութեամբ մատուցուած պաշտամունքին, Նէյշընըլ Գառնսըլ Ալ Զըրչըզի Պորտի ժողովներուն՝ իրրեւ անդամ եւ փոխ Ատենապետ, Վեհափառ Հայրապետի զահակալութեան հանդիսութեանց եւ Ս. Ներսէս Շնորհալի Հայրապետի մահուան 800 ամեակին նուիրուած հանդէսին՝ ներկայացնելով «Շնորհալին Իրրեւ Հոգեգիր Հայրապետ», Հայց. Եկեղեցւոյ Եպիսկոպոսական ժողովներուն՝ Էլմիսթնի մէջ, Կոմիտաս Վարդապետի ոգեկոչման հանդիսութեան՝ Երեւանի մէջ, Նիւ Եորքի քաղաքապետական նիստերուն պետական, եկեղեցական եւ ազգային անուանի անձնաւորութեանց եւ եկեղեցականներու տրուած մեծարանքներուն:

Ան հանդիպումներ ունեցաւ Միացեալ Նահանգաց Նախագահներ Նիքսընի, Ֆորտի, Քարթըրի եւ Ռիկընի հետ՝ Սպիտակ Տան մէջ, Նիւ Եորքի քաղաքապետներ Լինտզիի, Պիմի եւ Քաչի հետ՝ թէ քաղաքապետարանին եւ թէ Առաջնորդարանի մէջ: Քանիցս կատարեց բացման աղօթքը Միացեալ Նահանգաց «Սէնթթ»ի եւ «Գոնկրէս»ի նիստերուն:

Առաջնորդարանէն ներս ան տեսակցութիւն ունեցաւ Յունաց Առաջնորդ Եագովոսի, Նէյշընըլ Գառնսըլ Ալ Զըրչըզի ընդհանուր քարտուղար Տոքթ. Էտուրտ Եսփիի, Գլէր Ռանտըլի, Եթովպիոյ Ուղղափառ Եկեղեցւոյ Պատրիարք Ապունա Թէոփիլոսի, Ասորի, Ղպտի, Հնդիկ Ուղղափառ Եկեղեցիներու Եպիսկոպոսներուն եւ Լոնկ Այլլընտի Եպիսկոպոսական Եկեղեցւոյ թեմի Առաջնորդ եւ Ուղղափառ Եկեղեցիներու հետ կապ պահող յանձնախումբի վարիչ Շըրմըն Եպիսկոպոսի, Հոռվմէական Եկեղեցւոյ Առաջնորդ Գարտինալ Քուքի եւ զանազան յարանուանութեանց բարձրաստիճան եկեղեցականներու հետ: Սերտ յարաբերութիւն պահեց Հ.Բ.Ը.Միութեան եւ ազգային հաստատութիւններու, Հայ Կաթոլիկ եւ Հայ Աւետարանական Եկեղեցիներու պաշտօնական մարմիններուն հետ:

Սրբազանի ֆանադութեամբ կազմուեցան թեմի Տիկնանց Միութեանց ներկայացուցչական համագումարը, Ընկերային ծառայութեան գրասենեակը, Հայ Կին Սուրբերու մեծարանքի խորհուրդը, Ս. Վարդան ամառնային ճամբարը՝ երիտասարդներուն համար, Ս. Ներսէս Աստուածաբանական Վարժարանի ամառնային դասընթացքները, Ս. Վարդան Մայր Տաճարի անունով Աւագ Խումբը, Ս. Վարդան Մայր Տաճարի մանչերու դպրաց դասը, թեմին մանուկներուն համար Հայկական Մշուկի Ս. Պատարագը եւ խրախմանքը՝ Նիւ Եորքի, Նիւ Ինկլընտի եւ Գանատայի մէջ, գրախանութիւն, նուէրներու կրպակը, «Պոյ Սկաուտ»ներու Արարատ մրցանակը, Հայ Եկեղեցւոյ Հիմնադրամը, նուիրահաւաք «Փէյթրընզ» յանձնախումբը եւ «Փէյսսէթրըզ» յանձնախումբը՝ որուն ֆանքերով Մայր Տաճարի պարտամուրհակի հրկիզումը տեղի ունեցաւ 1982ին, Ուրբաթօրեայ «Երեւանեան Երեկոներ» ընտանեկան հաւաքոյթները, թատերական խումբը, Հայ Ոգիի փառատօնը՝ որ յետոյ անուանուեցաւ Մէկ Աշխարհ Փառատօն, որ գործակցութեամբ Նիւ Եորք քաղաքի մշակութային բաժանմունքին գեղարուեստական յայտագիրներ կը գործադրէ Առաջնորդարանի մերձակայ հանրային զբօսայգիին եւ Մայր Տաճարի մէջ, համախմբելով երկու հարիւր հազար ժողովուրդ: Այդ հանրային զբօսայգիի անուանուեցաւ «Ս. Վարդան Զբօսայգի»: Նաեւ Ակադեմական խորհուրդը, թեմին մէջ վաստակաւոր ծառայողներու գնահատութիւնը, Առաջնորդի մարգարտները: Տասը Հազար տղարի ծախքով բացուեցաւ Հայ Դպրոցներու Կրթական Բաժանմունքը՝

օժտուած արդիական սարքաւորումով եւ մայրենի լեզուի ուսուցման օժանդակող բազմատեսակ նիւթերով: Քաջալերեց հոգեւորականները որ հետեւին քարոզխօսութեան մասնաւոր դասընթացքի, եւ խորանան իրենց նախասիրած որոշ իմացական հետաքրքրութիւններուն մէջ, ապահովելով անոնց նիւթական ծախքը:

Սրբազանը նկատի ունենալով Գանատայի մէջ ժողովուրդին բազմա-նալը, հետապնդեց Գանատան առանձին թեմի վերածելու ծրագիրը: Նաեւ Հայց. Առաքելական եկեղեցւոյ եւ Հայ Աւետարանական եկեղեցիներու մերձեցման համար գումարուած ժողովներուն տեղեկագիրը ներկայացուց Ամենայն Հայոց Վեհափառ Հայրապետին:

Սրբազանի տնօրինութեամբ Առաջնորդարանէն ներս նշանակուեցան վարիչներ յարաբերութեան դիւանի, Հայ Դպրոցի, երիտասարդաց կազմակերպութեան, կրօնական դաստիարակութեան եւ մշակութային յայտա-գիրներու: Կը գումարուին թեմի հոգեւորականաց առանձնացումներ, դաստիարակչական հաւաքներ՝ Հայ եւ Կիրակնօրեայ դպրոցներու ու-սուցիչներու: Կ'ըլլան դասախօսութիւններ, նկարչական եւ լուսանկար-չական գործերու ցուցադրութիւն: Կը մեծարուին հեղինակներ, ազգային դէմքեր, երկարամեայ ծառայութիւն մատուցած եկեղեցականներ, նշանակուած «Տարուան Մարդ»եր, հայրենի գիտնականներ, գրողներ, երաժիշտներ, պետական անձնաւորութիւններ: Հեռատեսիլի զանազան կայաններէն կը հեռարձակուին Ս. Վարդան Մայր Տաճարի մէջ մա-տուցուած Պատարագներ, Հայ եկեղեցւոյ պատմութիւնը ներկայացնող յայտագիրներ, իր եւ ուրիշներու հետ կատարուած զրոյցներ, էջմիածնի մէջ կատարուած Միւռոնի օրհնութեան արարողութիւնը:

Սրբազան Հայրը եղաւ առաջին քայլը առնողը Ամերիկայի մէջ Հայց. եկեղեցւոյ միութիւնը իրականացնելու համար: Ան կազմեց «Կող ինտ Սթրաքշըր» անունով ծրագիրը՝ վասն թեմի եւ Առաջնորդարանի գրասե-նեկային դրութեան առաւել եւս կարգաւորման: Զեռնադրեց աւելի քան մէկ տասնեակ եկեղեցականներ եւ արտասահմանէ նորեր բերելով՝ աւելցուց անդամները հոգեւորականաց դասուն: Կազմակերպեց նոր համայնքներ, զարգացուց գործունէութիւնը երիտասարդաց կազմակեր-պութեան, դպրաց դասերու միութեան, Կիրակնօրեայ եւ Հայ դպրոցնե-րուն եւ շարունակեց անոնցմէ առնել երկտասնեակ պատանիներ եւ զրկել Հայաստան՝ էջմիածնի եւ Մշակութային Կապի Կոմիտէի հսկողութեամբ միամետայ շրջանով հետեւելու Հայերէն լեզուի, պատմութեան եւ պարի դասընթացներուն, ամէն տարի 1970էն սկսեալ:

Մշտապէս կանոնաւոր նախագահեց Թեմական Խորհուրդի նիստերուն, եւ տասնեակ մը յանձնախմբային ժողովներուն, շրջանային ժողովներուն եւ Թեմական Պատգամաւորական Ժողովին՝ տալով անոնց խնամով պատրաստուած տեղեկագիրներ եւ պարզելով առաջադրութիւններ ու ծրագրումներ՝ թեմի ընդհանուր գործունէութեանց կանոնաւորման եւ զօրացման համար: Տարուան ընթացքին, ըստ հնարաւորութեան, այցելեց համայնքներ, Պատարագի մատուցմամբ եւ քարոզխօսութեամբ ոգեւնչեց բարեպաշտները, տեղական աշխատանքները բարելաւելու համար ըրաւ թելադրութիւններ, լուծեց եղած թիւրիմացութիւնները, եկեղեցաշինու-թեան տարեկարգներու առիթով տուաւ օրհնութեան գիրքեր, եւ օգտակար գործերու տէրերը զնահատեց պատուագիրերով: Գնաց այն կայքերը, ուր սակաւաթիւ հայեր կը բնակին՝ անոնց ընելով թելադրութիւններ

կազմակերպություն հասարական կեանք ստեղծելու եւ եկեղեցի շինելու համար ջանքեր ընելու:

Իր ցուցմունքներով եղան յորելինական հանդիսութիւններ՝ Գերշ. Տ. Տիրան Արք. Ներսոյեանի, Հ.Բ.Ը.Միութեան ցկեանս նախագահ Ալեք Մանուկեանի, Ներսէս Շնորհալիի, Հայկ Գալուսեանի: Նշուեցան տարեդարձները Սարտարապատի, Ապրիլեան Եղեռնի, Վարդանանց եւ Ղեւոնդեանց, Ներսէս Աշտարակեցիի եւ Աստուածաշունչի առաջին տպագրութեան: Մեծարուեցան թեմին մէջ 30 եւ 40 տարիներ ծառայող եկեղեցականները: Դարձեալ գումարուեցան էքումէնական ժողովներ՝ մասնակցութեամբ զանազան յարանուանութեանց ներկայացուցիչներու: Արեւելեան Ուղղափառ Եկեղեցիներու (Հայ, Ասորի, Եթովպիացի, Ղպտի, Հնդկ) եւ Ամերիկայի Կաթոլիկ Եկեղեցւոյ միջեւ խորհրդակցական ժողովներու համար յանձնախումբերու նշանակում:

1975 Դեկտեմբերին Նայրոպի, Քենիա, Ուրրլտ Գաունսը Ավ Չըրչըզի համագումարին մասնակցեցաւ իբրեւ անդամ Հայց. Եկեղեցւոյ պատուիրակութեան, նշանակուած Ամենայն Հայոց Վեհափառ Հայրապետին կողմէ:

Ինք աշխատասիրեց եւ հրատարակեց «Կոմիտաս Վարդապետ ի մասին Մակար Եկմալեանի Երգեցողութիւն Ս. Պատարագի» պրակը, «Եօթը Երգեր Թէքէեանէն» հատորը՝ երաժշտութիւն Շահան Ռ. Պէրպէրեանի, «Հանգստեան Ժամ» պաշտամունքի հատորը, եւ երկու ժամանոց «Կոմիտասի Հանճարը» դասախօսութիւն-շարժապատկերը: Ծրագրեց եւ հովանաւորեց հրատարակութիւնը «Կոմիտասի Կեանքը» գիրքին՝ աշխատակցութեամբ Յակոբ Ասատուրեանի, Ժէք Անդրէասեանի եւ Սուրէն Մանուէլեանի. Տոբթ. Նշան Փարլաբեանի Անգլերէն թարգմանած Ալեքսանտր Շիրվանզադէի «Պատուի Համար» եւ «Չար Ոգի» թատերագութիւններուն, Ալիս Անդրէասեանի պատրաստած «Որհանցի Գիրք»ին, ինչպէս նաեւ Գարեգին Կաթողիկոսի «Չայնը» սկաւառակին, եւ Հայ ու Կիրակնօրեայ դպրոցներու յատուկ բազմատեսակ դասագիրքերուն, եկեղեցական երգերուն եւ հոգեւոր բովանդակութեամբ պրակներու: Իսկ «Թորգոմ Արք. Մանուկեան՝ կեանքը եւ գործը» մենագրութիւնը Սուրէն Մանուէլեանի, հրատարակուեցաւ 1972ին, Ամերիկայի մէջ Սրբազանի ծառայութեան քսանըֆինգամեակի յորելեանին առիթով:

Հայց. Եկեղեցւոյ Ամերիկայի Արեւելեան թեմի 80րդ Տարեկան Պատգամաւորական ժողովը՝ հինգերորդ շրջանի համար Առաջնորդ ընտրեց Թորգոմ Արք. Մանուկեանը: Եւ Թեմական Որհնուրդի որոշումով 1983ին կը նշուին իր եպիսկոպոսացման եւ Ամերիկայի Արեւմտեան եւ Արեւելեան թեմերու մէջ իբրեւ Առաջնորդ իր նուիրեալ եւ օգտաշատ գործունէութեան Քսանամեակները, որոնց առիթով կը հրատարակուի Անգլերէն թարգմանութիւնը, Հայերէն ընագիրով, 1972ին լոյս տեսած «Վանքի Օրեր» բանաստեղծութեան հատորէն ընտրուած 20 բերթուածներուն: Այս թարգմանութիւնը կատարած են բանաստեղծ Տայանա Տէր Յովհաննէսեան եւ Տոբթ. Մարգարետ Մարկոսեան:

ՍՈՒՐԷՆ ՄԱՆՈՒԷԼԵԱՆ